

Психолого-педагогічна компетентність батьків як чинник ефективного сімейного виховання дітей

Зобенько Н. А.¹, Бондар В. Г.², Панченко О. О.³

Опубліковано	Секція	УДК
30.06.2025	Освіта/Педагогіка	373.2.018.1

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15882877>

Анотація. У статті висвітлюється психолого-педагогічна компетентність батьків як один із провідних чинників успішної взаємодії між родиною та закладами дошкільної освіти. В контексті сучасних трансформацій в освіті, зокрема впровадження компетентнісного підходу, реалізації дитиноцентричної парадигми та акценту на партнерстві в освітньому процесі, набуває особливої актуальності питання формування усвідомленого, відповідального й залученого батьківства, що ґрунтується на глибокому розумінні психолого-педагогічних засад розвитку дитини, активній участі батьків в освітньому процесі, здатності до конструктивної взаємодії з педагогами та готовності забезпечувати сприятливе розвивальне середовище як у родині, так і у співпраці з закладом дошкільної освіти.

Проаналізовано основні засади залучення батьків до процесу виховання й розвитку дітей у системі дошкільної освіти України, розкрито міждисциплінарний зміст поняття «компетентність» у психолого-педагогічному вимірі. Увагу зосереджено на ключових компонентах батьківської компетентності: мотиваційно-ціннісному (внутрішня установка на виховання, усвідомлення значущості батьківської ролі, позитивне ставлення до дитини); когнітивному (знання вікових особливостей дитини, основ педагогіки й психології); операційно-діяльнісному (вміння застосовувати ефективні виховні методи, будувати взаємодію з дитиною та педагогами); рефлексивно-оцінювальному (здатність до аналізу власних виховних дій, відкритість до самовдосконалення та навчання).

Зазначено важливість освітньо-просвітницької діяльності, зокрема традиційних і інноваційних форм роботи з батьками, що сприяють підвищенню педагогічної культури та розвитку рефлексивної і ціннісної готовності до виховання. Партнерська взаємодія між сім'єю та педагогами визначається як необхідна умова формування батьківської компетентності, що позитивно впливає на соціалізацію та емоційний розвиток дитини. Обґрунтовано потребу в

¹ кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної освіти, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 18000, м. Черкаси, вул. О. Дашкевича, 24, тел.: (0472)31-73-00, e-mail: nsagarda07@vu.edu.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3833-958X>

² кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри дошкільної освіти, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 18000, м. Черкаси, вул. О. Дашкевича, 24, тел. (0472)31-73-00, e-mail: bondarvikusy2017@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8874-4319>

³ доктор філософії, старший викладач кафедри дошкільної освіти, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 18000, м. Черкаси, вул. О. Дашкевича, 24, тел.: (0472)31-73-00, e-mail: oksana-shpundra@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8911-7544>

подальших дослідженнях щодо ефективних умов, механізмів та ресурсів формування психолого-педагогічної компетентності в умовах сучасного освітнього середовища.

У статті також наголошено на потребі подальших досліджень, спрямованих на вивчення ефективних механізмів, умов та ресурсного забезпечення формування психолого-педагогічної компетентності батьків у сучасному освітньому середовищі.

Ключові слова: психолого-педагогічна компетентність, батьківська просвіта, дошкільна освіта, розвиток дитини, педагогічна культура батьків, сімейне виховання, партнерська взаємодія, просвітницька діяльність, інноваційні форми, інклюзія.

Parental Psycho-Pedagogical Competence as a Determinant of Effective Family Child-Rearing

Annotation. The article highlights the psychological and pedagogical competence of parents as one of the leading factors of successful interaction between the family and preschool educational institutions. In the context of modern transformations in education, in particular the introduction of a competency-based approach, the implementation of a child-centered paradigm, and the emphasis on partnership in the educational process, the issue of forming conscious, responsible, and involved parenting, based on a deep understanding of the psychological and pedagogical principles of child development, active participation of parents in the educational process, the ability to constructively interact with teachers, and the willingness to provide a favorable developmental environment both in the family and in cooperation with a preschool educational institution, is becoming particularly relevant.

The main principles of involving parents in the process of raising and developing children in the preschool education system of Ukraine are analyzed, and the interdisciplinary content of the concept of "competence" in the psychological and pedagogical dimension is revealed. Attention is focused on the key components of parental competence: motivational and value (internal attitude towards upbringing, awareness of the significance of the parental role, positive attitude towards the child); cognitive (knowledge of the age characteristics of the child, the basics of pedagogy and psychology); operational and activity (the ability to apply effective educational methods, build interaction with the child and teachers); reflective and evaluative (the ability to analyze one's own educational actions, openness to self-improvement and learning).

The importance of educational activities, in particular traditional and innovative forms of work with parents, which contribute to the improvement of pedagogical culture and the development of reflective and value-based readiness for upbringing, is noted. Partnership between the family and teachers is defined as a necessary condition for the formation of parental competence, which has a positive effect on the socialization and emotional development of the child. The need for further research into effective conditions, mechanisms and resources for the formation of psychological and pedagogical competence in the conditions of a modern educational environment is substantiated.

The article also emphasizes the need for further research aimed at studying effective mechanisms, conditions, and resource provision for the formation of psychological and pedagogical competence of parents in the modern educational environment.

Keywords: psycho-pedagogical competence, parental education, preschool education, child development, parental pedagogical culture, family upbringing, partnership interaction, awareness-raising activities, innovative forms, inclusion.

Вступ

Постановка проблеми. У сучасних соціокультурних умовах, що характеризуються динамічними змінами в усіх сферах життя, зростає значення сімейного виховання як фундаментальної основи формування особистості дитини. Особливо актуальним є забезпечення повноцінного психічного, емоційного та соціального розвитку дітей дошкільного віку, оскільки саме в цей період закладаються базові риси характеру, засвоюються норми поведінки та формуються первинні уявлення про світ. Ефективність цього процесу значною мірою залежить від рівня психолого-педагогічної компетентності батьків –

їх здатності усвідомлено й цілеспрямовано впливати на розвиток дитини, враховуючи її вікові та індивідуальні особливості.

Вважаємо, що саме психолого-педагогічна компетентність батьків виступає важливим чинником, що визначає якість взаємодії дорослого з дитиною в контексті виховного процесу. Уміння будувати емоційно комфортні стосунки, володіти елементарними знаннями з дитячої психології, застосовувати ефективні виховні стратегії та співпрацювати з педагогами є запорукою успішної соціалізації дітей. Низький рівень такої компетентності може призвести до педагогічної занедбаності, емоційної дезадаптації та порушень у поведінці дитини.

У зв'язку з цим постає необхідність глибшого теоретичного осмислення та системного аналізу феномену психолого-педагогічної компетентності батьків як провідного чинника впливу на розвиток дитини. Саме наукове обґрунтування сутності, структури та значення цієї компетентності у контексті дошкільного дитинства дозволить визначити ефективні шляхи підтримки батьків у реалізації їх виховного потенціалу та забезпеченні повноцінного розвитку особистості дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд сучасної наукової літератури засвідчує інтенсивне дослідження проблеми взаємодії між сім'єю та закладом дошкільної освіти як у науковому контексті. Особлива увага приділяється створенню в освітніх установах сприятливих умов для розвитку партнерських стосунків із батьками, що, своєю чергою, вимагає належного рівня їхньої психолого-педагогічної підготовки.

У межах наукових досліджень, присвячених проблематиці психолого-педагогічної обізнаності батьків, окреслено низку підходів до визначення змісту, структури та функціонального призначення цієї компетентності. В дослідженнях Ю. Волинець, С. Гаврилюк, Н. Григор'євої, А. Залізняка, Т. Демиденко, С. Івах, О. Кулешової, Н. Каньоси, Т. Котирло, О. Нагули, Т. Пантюк, Т. Піроженко, Н. Стаднік, В. Шевчука, Д. Щербини, О. Хартман, Г. Хворової висвітлюються як загальні засади родинного виховання, так і специфіка ефективної співпраці між батьками й закладами дошкільної освіти. Зазначається, що батьки повинні володіти здатністю до осмислення власної виховної практики, бути емоційно чутливими до потреб дитини та мати внутрішню мотивацію до педагогічного саморозвитку.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічної компетентності батьків дітей дошкільного віку як ключової умови ефективного сімейного виховання та взаємодії з закладами дошкільної освіти, обґрунтувати її значення в контексті сучасних освітніх вимог і визначити напрями підвищення її рівня.

Результати

Виклад основного матеріалу. У сучасному освітньому дискурсі проблема налагодження ефективної взаємодії між родиною та закладами дошкільної освіти розглядається як один із пріоритетів державної політики у сфері захисту прав дитини та забезпечення її всебічного розвитку. Законодавча база України – Конституція України, Сімейний та Цивільний кодекси, Закони України «Про освіту» та «Про дошкільну освіту» – чітко визначає відповідальність батьків за виховання, утримання і розвиток дитини. Зазначені нормативно-правові акти гармонізовані з міжнародними документами, зокрема Конвенцією ООН про права дитини (1989), яка зобов'язує державу створювати умови для особливої підтримки дитини з урахуванням її вікової вразливості.

В умовах трансформації освітньої системи та впровадження компетентнісного підходу особливої актуальності набуває питання формування психолого-педагогічної компетентності батьків дітей дошкільного віку. Дана компетентність трактується як інтегративне особистісне утворення, що охоплює знання про вікові особливості дитини, оволодіння гуманістичними стратегіями виховання, емоційну чутливість до її потреб, здатність до рефлексії та побудови партнерських відносин із педагогами. В контексті сучасних освітніх трансформацій оновлений Стандарт дошкільної освіти (2021) акцентує на важливості активної участі батьків як повноцінних суб'єктів освітнього процесу, що зумовлює необхідність їх належної підготовки до ефективного сприяння формуванню життєвих компетентностей у дитини.

На нормативному рівні важливість підвищення психолого-педагогічної обізнаності батьків закріплена в Концепції сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина» (2012–2021), розробленій Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти НАПН України. Також концептуальні документи, зокрема «Концепція дошкільного виховання в Україні», Державна національна програма «Освіта України XXI століття», Закон України «Про дошкільну освіту» та «Базовий компонент дошкільної освіти в Україні», наголошують на провідній ролі родинного виховання та інтеграції сімейного й суспільного виховних процесів із метою створення єдиного дитиноцентричного освітнього середовища. Зокрема, у Базовому компоненті дошкільної освіти України дошкільна освіта розглядається як обов'язкова складова національної системи освіти, що гармонійно поєднує сімейне та суспільне виховання, координуючи зусилля батьків, педагогів і психологів у забезпеченні психолого-педагогічного супроводу розвитку дитини в дошкільному віці.

У контексті сучасної нормативно-правової бази психолого-педагогічна компетентність батьків розглядається як ключова умова реалізації ефективної взаємодії між сім'єю та закладом дошкільної освіти, а також забезпечення дитиноцентричного підходу до виховання. Наявність у батьків необхідних знань, умінь і навичок, що дозволяють розуміти вікові особливості дитини, підтримувати її психічний розвиток і відповідати на індивідуальні потреби, є визначальним чинником у цьому процесі. З огляду на сучасні законодавчі орієнтири та провідну роль родини у формуванні особистості дитини, актуалізується потреба в наукових дослідженнях, присвячених теоретичному обґрунтуванню та практичним підходам до формування психолого-педагогічної компетентності батьків.

Аналіз наукової літератури з проблем психолого-педагогічної освіти батьків дозволяє зробити висновок про те, що однією із ключових компетентностей дорослих членів родини є психолого-педагогічна компетентність. Її доцільно розвинути у контексті просвіти батьків як складової освіти впродовж життя. Адже система ціложиттєвого навчання вже є не просто бажаною, а обов'язковою [1].

З метою глибшого осмислення сутності зазначеного феномену доцільним є звернення до термінологічного аналізу поняття «компетентність», оскільки саме його змістовне наповнення визначає характеристики психолого-педагогічної компетентності батьків. Теоретичне уточнення цього поняття дозволить конкретизувати структурні компоненти компетентності та обґрунтувати напрями її формування у контексті безперервної батьківської освіти.

Стислі пояснення терміна «компетентність» зустрічаємо у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови»: це властивість за значенням «компетентний», тобто поінформованість, обізнаність, авторитетність [2, с. 560] та в «Короткому тлумачному словнику психолого-педагогічних термінів»: це «наявність певних знань, умінь і повноважень у вирішенні якоїсь проблеми» [3, с. 21].

У «Словнику новітніх освітянських термінів і понять» зазначено: «Компетентність – динамічне поєднання знань, розуміння, навичок, умінь і здатностей. Розвиток компетентностей є метою освітніх програм. Компетентності формуються в різних навчальних дисциплінах і оцінюються на різних етапах» [4, с. 24].

Узагальнюючи різні підходи до визначення компетентності, ми поділяємо висновки О. Марущак, яка довела, що поняття компетентності розглядається науковцями різнопланово та виділила з-поміж основних такі: «поінформованість, обізнаність, авторитетність; інтегрована (загальна) здатність особистості успішно (кваліфіковано) здійснювати діяльність; готовність до діяльності; особистісна якість (сукупність якостей); володіння людиною відповідною компетенцією; інтегральна властивість особистості; поєднання знань, умінь і навичок, норм, емоційно-ціннісного ставлення та рефлексії; результативно-діяльнісна характеристика освіти; освітні результати тощо. Неодмінними компонентами компетентності визначаються знання, уміння, навички, досвід, особистісні цінності й ставлення до діяльності» [5, с. 102].

Таким чином, розмаїття трактувань поняття «компетентність» у науковому дискурсі засвідчує його багатокомпонентність, інтегративність та зв'язок із діяльнісним і особистісним

вимірами. Це створює підґрунтя для розгляду специфічних форм компетентності, зокрема батьківської, яка, згідно з низкою наукових досліджень, трактується як інтегральна характеристика особистості, що визначає здатність батьків забезпечувати умови, оптимальні для успішної соціалізації дитини. При цьому в окремих наукових підходах поняття «батьківська компетентність» ототожнюється або розглядається як змістовно близьке до категорії «соціально-психологічна компетентність», «психолого-педагогічна компетентність», що підкреслює її багатовимірний і міждисциплінарний характер [6].

Так, під батьківською компетентністю в педагогічному (андрологічному) аспекті ми розуміємо наявність знань, вмінь, навичок, необхідних для вирішення проблем, що виникають під час виконання батьківської функції. Психологічний аспект батьківської компетентності передбачає здатність використовувати наявні знання, вміння, навички, тобто безпосередньо цю функцію виконувати та отримувати соціально схвальний результат – тобто, вирішення тої чи іншої проблеми [7].

Таким чином, батьківська компетентність охоплює як педагогічний (андрологічний), так і психологічний аспекти, що в сукупності визначають здатність дорослого ефективно реалізовувати виховну функцію та досягати позитивних соціальних результатів.

З огляду на вирішальне значення раннього дитинства для формування основних психологічних і соціальних характеристик особистості, актуалізується дослідження психолого-педагогічної компетентності батьків дітей дошкільного віку як важливого чинника, обумовленого віковими особливостями розвитку дитини та ключовою роллю родини у процесі її соціалізації. У даному контексті доцільним є аналіз наукових підходів до змісту, структури та умов формування психолого-педагогічної компетентності батьків дітей дошкільного віку, що дозволить окреслити ефективні шляхи її розвитку в умовах взаємодії сім'ї та закладу дошкільної освіти.

В умовах динамічних трансформацій сучасного суспільства, стрімкого розвитку інформаційних технологій і процесів глобалізації психолого-педагогічна компетентність набуває статусу вагомого чинника, що забезпечує ефективне виконання батьківських функцій.

Аналіз першоджерел свідчить, що науковий інтерес до проблеми психолого-педагогічної компетентності батьків охоплює різні аспекти.

Т. Піроженко акцентує увагу на важливості психолого-педагогічного просвітництва батьків дітей раннього та дошкільного віку, підкреслюючи роль мотивації та ціннісного ставлення у формуванні компетентності [8].

Актуальність психолого-педагогічної просвіти батьків підтверджується також дослідженнями інших науковців, які розкривають зміст і напрями формування відповідної компетентності.

Зокрема, Т. Котирло, Д. Щербина визначили основні завдання психолого-педагогічної освіти та просвіти батьків:

орієнтація батьків на зміни в особистісному розвитку дітей, а саме: динаміка у розвитку самостійності, допитливості, творчості та ініціативи у межах різних видів діяльності;

- допомога батькам у врахуванні цих змін у власній педагогічній практиці;
- мотивування батьків до розвитку гуманістично спрямованих відносин молодшого покоління щодо людей, які їх оточують, навколишнього середовища, до ґрунтовної підтримки бажання вихованців до прояву уваги, піклування про дорослих й однолітків;
- ознайомлення батьків із необхідними умовами розвитку пізнавальних інтересів, когнітивних здібностей вихованців у сім'ї;
- постійна підтримка бажання дорослих розвивати у дітей інтерес до освітньої організації, прагнення зайняти позицію дитини;
- залучення батьків до діяльності, що стосується розвитку суб'єктних проявів дитини у трудовій діяльності (праця у природі, праця щодо приготування їжі, ручна праця), процесу розвитку прагнення працювати, почуття відповідальності, бажання завершити розпочату справу до кінця [9].

Зазначені завдання свідчать про багатовимірність і системність підходу до психолого-педагогічної освіти батьків, що вимагає належного рівня їх підготовки. У цьому контексті важливим є твердження Л. Бобро, яка зазначає що батьківська просвіта безпосередньо впливає на процес формування педагогічної культури батьків. Оскільки у процесі просвітницької роботи дорослі оволодівають сучасними педагогічними технологіями, методами та прийомами розвитку та виховання дошкільника, знаннями закономірностей та особливостей його психічного, фізичного, соціального розвитку. У межах просвітницької діяльності у дорослих формується здатність розуміти мотиви поведінки, проектувати та прогнозувати різні варіанти індивідуального розвитку дошкільника. А все це становить структуру педагогічної культури батьків, яка забезпечується просвітницькою діяльністю [10, с. 39].

Таким чином, просвітницька діяльність не лише сприяє формуванню педагогічної культури батьків, а й забезпечує підґрунтя для їх глибшого розуміння виховного процесу в сім'ї. У цьому контексті варто звернутися до наукового підходу дослідниці, яка конкретизує зміст педагогічної освіти та просвіти батьків через виокремлення її структурних компонентів: теоретико-практичні знання педагогічного спрямування. Зміст цих знань включає мету, завдання, методи, форми, умови, у яких здійснюється моральне, розумове, фізичне та естетичне виховання дітей у родині; відомості із галузі психології, які є необхідною базою педагогічної освіти батьків щодо психічних процесів, які є умовою духовного зростання особистості дошкільника, його розумового та фізичного розвитку, взаємозв'язку спадковості і виховання та інше; визначений обсяг знань з анатомії та фізіології дитини, що надають можливість батькам усвідомлювати більш глибоко сутність, зміст і взаємозв'язок фізичного, морального та розумового виховання дошкільника, сформуванню більш чіткі уявлення про особливості розумового розвитку дитини на ранніх етапах дитинства, про шкоду та недоцільність розумового перенавантаження дитини. Даний компонент сприяє виваженим здійсненням вибору методів заохочення та покарання [11].

Аналіз наукових джерел свідчить про комплексний і багатоаспектний характер формування психолого-педагогічної компетентності батьків, що включає як педагогічну, так і психологічну складові. Дослідники акцентують увагу на значущості просвітницької діяльності, яка забезпечує не лише засвоєння теоретичних знань і практичних навичок виховання, але й сприяє становленню педагогічної культури батьків. Педагогічне просвітництво, у поєднанні з психологічною підтримкою, формує основу для ефективної взаємодії дорослих з дітьми, враховуючи індивідуальні особливості їх розвитку, потреби та виховні ситуації. Усе це засвідчує необхідність цілісного підходу до формування компетентного батьківства як умови гармонійного розвитку дитини.

З огляду на комплексний характер психолого-педагогічної компетентності батьків, доцільним є подальший аналіз психологічного компонента цієї компетентності, який забезпечує глибоке розуміння внутрішнього світу дитини, формує емоційну чутливість дорослих та орієнтує на побудову партнерських стосунків у родині.

Зважаючи на важливість педагогічної просвіти батьків у формуванні їхньої компетентності, слід також відзначити роль психологічного просвітництва як невід'ємного компонента цілісного підходу до розвитку батьківської компетентності. Адже саме поєднання педагогічних знань та психологічної культури дозволяє батькам ефективно взаємодіяти з дитиною, розуміти її потреби і особливості розвитку.

Так, у працях вчених психологічне просвітництво розглядається як пріоритетний напрям діяльності фахівців психологічної служби у закладах дошкільної освіти. Дослідниця наголошує на необхідності системного підходу до інформування та залучення батьків з метою формування в них психологічної культури, що є запорукою ефективної взаємодії з дитиною. Особлива увага приділяється змістовному наповненню та формам роботи з батьками, які забезпечують підвищення їхньої психологічної обізнаності, розвиток відповідального ставлення до виховання дитини, а також створення сприятливих умов для її гармонійного розвитку [12].

З огляду на важливість підвищення психологічної культури батьків як складової психолого-педагогічної компетентності, доцільним є звернення до досліджень, що висвітлюють окремі її аспекти в контексті різних виховних ситуацій.

Значний науковий інтерес становлять підходи, у межах яких розглядається психологічна компетентність батьків у специфічних умовах розвитку дитини, зокрема у випадках комплексних порушень або підвищених вимог до усвідомлення батьківської відповідальності.

Зокрема, В. Шевчук зосереджується на психологічній компетентності батьків, які виховують дітей із комплексними порушеннями розвитку, підкреслюючи важливість рефлексивно-оцінювального компоненту [13].

С. Михальська акцентує увагу на значущості психологічної компетентності батьків вихованців і педагогічного персоналу закладу освіти як важливого чинника смислової регуляції мовленнєвої поведінки дітей дошкільного віку [14].

Водночас, О.Хартман розглядає психологічні чинники формування відповідальності батьків за розвиток дитини, що також є важливим складником психолого-педагогічної компетентності [15].

Вважаємо, що психологічне просвітництво є ключовим компонентом психолого-педагогічної компетентності батьків, оскільки забезпечує глибше розуміння потреб і особливостей розвитку дитини, сприяє ефективній взаємодії з нею та формуванню відповідального батьківства. Особливої актуальності воно набуває в умовах виховання дітей з особливими потребами, де необхідні рефлексивні й прогностичні вміння. Отже, ефективне формування психологічної складової батьківської компетентності неможливе без цілеспрямованої підтримки та взаємодії з боку освітнього середовища.

У цьому контексті особливої значущості набуває партнерська співпраця між закладом дошкільної освіти та родиною, яка виступає важливим чинником у формуванні психолого-педагогічної компетентності батьків. Як зазначають вчені, співпраця педагогів і родин повинна базуватися на принципах партнерства, взаємної довіри, толерантності та відкритого діалогу. Така взаємодія дозволяє батькам не лише засвоювати теоретичні знання, а й адаптувати їх до потреб власної дитини. Саме партнерська співпраця між цими інституціями розглядається як необхідна умова для реалізації виховного потенціалу родини, підтримки батьків у процесі виховання та розвитку дитини, а також забезпечення наступності між родинним і педагогічним впливами

А. Залізник та С. Гаврилюк трактують педагогічну взаємодію між закладом дошкільної освіти та сім'єю як ключовий чинник розвитку компетентності батьків у вихованні дітей [16].

Узагальнюючи, слід констатувати, що ефективне формування психолого-педагогічної компетентності батьків значною мірою залежить від системної та цілеспрямованої взаємодії між закладами дошкільної освіти та родинами. Наукові дослідження підкреслюють важливість партнерських відносин, заснованих на довірі, толерантності та відкритому діалозі, що сприяє не лише засвоєнню теоретичних знань батьками, а й їх адаптації до індивідуальних потреб дитини. Партнерська співпраця між ЗДО і сім'єю виступає ключовим чинником реалізації виховного потенціалу родини, підтримки батьків у виховному процесі та забезпечення наступності педагогічного впливу.

Ураховуючи значущість партнерської взаємодії між закладами дошкільної освіти та родинами у формуванні психолого-педагогічної компетентності батьків, доцільним є подальше дослідження педагогічних аспектів цієї компетентності. Зокрема, Н. Григор'єва висвітлює проблему формування педагогічної компетентності батьків через призму розвитку самостійності дітей дошкільного віку [17].

Узагальнюючи викладене, слід констатувати, що психолого-педагогічна компетентність батьків є багатовимірним і комплексним явищем, що включає педагогічні та психологічні компоненти. Наукові дослідження підтверджують, що ефективне формування цієї компетентності ґрунтується на цілеспрямованій психолого-педагогічній просвітницькій діяльності, яка забезпечує батькам засвоєння теоретичних знань, розвиток практичних умінь і формування педагогічної культури. Особлива увага приділяється мотивації, ціннісним

орієнтирам, а також системній підтримці батьків у врахуванні індивідуальних особливостей розвитку дитини, зокрема у випадках дітей з особливими потребами.

Партнерська співпраця між закладами дошкільної освіти та родинами виступає ключовим чинником у реалізації виховного потенціалу родини, формуванні відповідального батьківства та забезпеченні наступності педагогічного впливу. Така взаємодія базується на принципах довіри, толерантності та відкритого діалогу, що сприяє не лише адаптації теоретичних знань до конкретних виховних ситуацій, а й розвитку психологічної чутливості та рефлексивних умінь батьків.

Важливо також підкреслити роль психологічного просвітництва як невід'ємного елемента цілісного підходу до формування психолого-педагогічної компетентності, що дозволяє батькам глибше розуміти внутрішній світ дитини, підтримувати гармонійний розвиток та ефективно будувати партнерські стосунки у родині.

Отже, у науковому дискурсі спостерігається множинність підходів до розгляду психолого-педагогічної компетентності батьків, що охоплюють як організаційно-педагогічні умови її формування, так і функціональне значення в процесі розвитку дитини. Так, значну увагу привертає концептуалізація феномену, запропонована О. Нагулою [18], яка підкреслює не лише структурний зміст компетентності, а й її психологічні виміри, що суттєво впливають на ефективність виховної взаємодії.

Психолого-педагогічна компетентність є одним із ключових компонентів структури педагогічної культури батьків. Це підтверджується як у теоретичних дослідженнях, так і в емпіричних розробках [7; 11; 18].

У підсумку можна констатувати, що психолого-педагогічна компетентність є не лише частиною педагогічної культури батьків, а й її фундаментальною складовою, що забезпечує здатність до свідомого, відповідального й ефективного виховання дітей.

Враховуючи багатогранність підходів до визначення психолого-педагогічної компетентності батьків, доцільно звернутися до концептуального бачення науковців, які пропонують розглядати цей феномен як узгодженість між теоретичними знаннями, практичними навичками та особистісною поведінкою.

Так, дослідниця О. Нагула пропонує розглядати психолого-педагогічну компетентність як узгодженість між знаннями, практичними вміннями та реальною поведінкою. Вона структурована у три взаємозалежні компоненти: психолого-педагогічну грамотність, уміння застосовувати знання на практиці та особистісні якості, значущі у виховній діяльності. До таких якостей автор відносить рефлексивність, як необхідну умову ефективної педагогічної взаємодії; емпатійність, що передбачає здатність «чути» емоції дитини; гнучкість як умову індивідуалізації виховання; емоційну привабливість, що охоплює педагогічний такт, зовнішній вигляд і стиль поведінки [18].

Таким чином, проаналізовані підходи підтверджують, що психолого-педагогічна компетентність батьків є визначальним чинником успішної реалізації завдань дошкільного виховання. Вона забезпечує ефективну взаємодію між дитиною, сім'єю та педагогічними працівниками, сприяючи гармонійному розвитку особистості дитини та її соціальній адаптації.

У даному контексті подальший глибокий аналіз наукових досліджень провідних вчених дозволяє всебічно окреслити зміст і структуру психолого-педагогічної компетентності батьків дітей дошкільного віку, а також визначити основні умови її ефективного формування, зокрема через взаємодію сім'ї і закладів дошкільної освіти.

Слід підкреслити, що до основних структурних компонентів психолого-педагогічної компетентності батьків в науковій літературі відносять мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний та рефлексивно-оцінювальний компоненти: [8; 9; 13; 15; 16; 17].

Мотиваційно-ціннісний компонент, який включає усвідомлення відповідальності за виховання дитини та позитивне ставлення до цього процесу, підкреслюється у дослідженні Т. Піроженко, яка наголошує на значущості мотивації батьків як рушія формування компетентної виховної позиції [8].

Когнітивний компонент, пов'язаний з обізнаністю батьків про вікові особливості дітей, психологічні закономірності розвитку та методи виховання, докладно розглядають А. Залізник та С. Гаврилук, які акцентують увагу на необхідності систематичних знань для ефективної педагогічної взаємодії [16].

Аналогічно, Н. Григор'єва підкреслює роль теоретичної підготовки батьків для підтримки самостійності дітей дошкільного віку [17].

Операційно-діяльнісний компонент, що передбачає практичні навички застосування знань, встановлення емоційного контакту та організації спільної діяльності, розкривається в роботах Т. Піроженко та А. Залізник і С. Гаврилук, які наголошують на важливості активного залучення батьків у повсякденне виховання та співпрацю із закладом дошкільної освіти [8 ; 16].

Рефлексивно-оцінювальний компонент, що характеризується здатністю до самоаналізу виховних дій та готовністю коригувати власну поведінку, висвітлений у працях вітчизняних дослідників. Так, В. Шевчук звертає увагу на значення рефлексивності для розвитку психологічної компетентності батьків, особливо тих, хто виховує дітей з особливими потребами [13], а О. Хартман підкреслює роль усвідомленої відповідальності і самоконтролю у становленні ефективної батьківської позиції [15].

Таким чином, інтеграція цих компонентів формує цілісну систему психолого-педагогічної компетентності, що забезпечує якісне виховання дітей дошкільного віку.

Аналіз наукових джерел дозволяє дійти висновку, що психолого-педагогічна компетентність батьків є багатокомпонентним утворенням, структура якого охоплює мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний та рефлексивно-оцінювальний компоненти. Кожен із зазначених компонентів виконує специфічну функцію в забезпеченні ефективної взаємодії батьків з дитиною та освітнім середовищем. Усвідомлення виховної відповідальності, наявність актуалізованих знань про дитячий розвиток, володіння практичними навичками виховної діяльності, а також здатність до рефлексії й самокорекції поведінки забезпечують формування цілісної компетентної батьківської позиції. З урахуванням цього, психолого-педагогічна компетентність батьків постає як необхідна умова повноцінного розвитку особистості дитини дошкільного віку та ефективної взаємодії у трикутнику «дитина – батьки – заклад дошкільної освіти».

З огляду на викладене, формування психолого-педагогічної компетентності батьків слід розглядати як цілеспрямований процес набуття ними необхідних знань, умінь та установок, що забезпечують кваліфіковану підтримку розвитку дитини дошкільного віку. Цей процес є результатом системної взаємодії освітніх інституцій із сім'єю та ґрунтується на принципах компетентнісного підходу, зокрема орієнтації на результат, практичній спрямованості знань і інтеграції особистісного досвіду. Враховуючи особливу важливість дошкільного періоду для формування основ особистісного розвитку, виникає нагальна потреба у систематичному та цілеспрямованому розвитку відповідної компетентності батьків, що зумовлює необхідність впровадження ефективних стратегій і методів підтримки їх виховної діяльності.

У зв'язку з цим, важливим є комплексний аналіз наукових підходів до організації процесу формування психолого-педагогічної компетентності батьків, які виховують дітей дошкільного віку. Узагальнення цих підходів дає змогу визначити оптимальні шляхи, форми та засоби підтримки, спрямовані на підвищення якості батьківської взаємодії з дитиною на ранньому етапі її розвитку.

Формування психолого-педагогічної компетентності батьків є складним, динамічним і багатокомпонентним процесом, що передбачає цілеспрямований освітній вплив, активну просвітницьку діяльність та партнерську взаємодію між закладом дошкільної освіти (ЗДО) і родиною. У контексті сучасної освітньої парадигми, яка базується на принципах партнерства, суб'єктності та взаємодії, особливої актуальності набуває застосування комплексного підходу до підвищення рівня психолого-педагогічної обізнаності батьків, що охоплює як традиційні, так і інноваційні форми освітньої діяльності [1; 7; 8; 9; 10; 19; 20, с. 419].

Одним із ключових напрямів є освітньо-просвітницька робота, яка реалізується через тренінги, тематичні семінари, батьківські конференції, індивідуальні й групові консультації. Ці форми сприяють не лише засвоєнню теоретичних основ виховання, а й розвитку практичних умінь, емоційної чутливості, комунікативної компетентності, здатності до саморефлексії та відповідального батьківства. Особливо важливою є адаптація освітніх програм до індивідуальних потреб родин, з урахуванням соціокультурного контексту, рівня підготовленості батьків та наявних освітніх запитів [1; 7; 10; 11; 12].

В умовах інклюзивної освіти посилюється потреба в підвищенні компетентності батьків дітей з особливими освітніми потребами (ООП), що зумовлює необхідність надання консультативної, психолого-педагогічної та соціальної підтримки родинам у межах діяльності центрів підтримки, освітніх установ та громадських ініціатив [13; 14].

У практиці ЗДО важливе значення має залучення батьків до педагогічного процесу, що реалізується через ознайомлення з програмами розвитку дітей, участь у плануванні та оцінюванні освітньої діяльності, а також у підготовці й реалізації спільних проєктів. Такий підхід базується на визнанні рівноправного партнерства, взаємній повазі, відкритості та збереженні єдності цілей і завдань виховання в родині й закладі освіти [8; 16].

Застосування інноваційних форм взаємодії з батьками розширює арсенал педагогічного впливу та підвищує його ефективність. До таких форм належать: аудіозвернення, відеобібліотеки, короткометражні відео, електронні мінібібліотеки, інтернет-платформи, інтерактивні кімнати, демонстрації фільмів, буктрейлери, школи взаємопідтримки тощо. Вони не лише забезпечують доступ до актуальної інформації, а й створюють умови для активного включення батьків в освітній процес на засадах творчості та ініціативності.

Поряд із традиційними, застосовуються і нетрадиційні, інноваційні форми роботи з батьками. Їх різноманіття залежить від креативності педагогічного колективу і бажання втілювати ці форми у життя. Прикладом нетрадиційних форм роботи з батьками можуть бути: вернісажі, спільне оформлення альбомів, спільна цікава справа тощо [19].

Застосування буктрейлерів у роботі з батьками дітей дошкільного віку – це інноваційний засіб педагогічного просвітництва, метою якого є спонукання до прочитання книги та можливість розповісти, зацікавити, організувати співпрацю педагога з батьками, що спонукає до позитивних змін в системі дошкільної освіти [20, с. 419].

Вчені зазначають, що тренінги допомагають батькам розширити свій багаж знань та навичок, необхідних для ефективного батьківства. Слід зауважити, що використання інтерактивних методів (рольових ігор, практичних кейсів, дискусій) впливає на активізацію учасників тренінгу, що робить його ефективнішим, результативнішим. Важливим елементом тренінгових занять є розгляд власного досвіду батьківства учасників, що дозволяє їм свідомо підходити до виховання, враховуючи позитивні та негативні аспекти власного досвіду. У цілому, соціально-просвітницькі тренінги є важливим інструментом для підготовки батьків до викликів сучасного батьківства, сприяючи формуванню позитивного та усвідомленого підходу до виховання дітей [21, с.27].

Використання сучасних цифрових технологій відкриває нові перспективи для самонавчання батьків, сприяє індивідуалізації освітнього процесу, забезпечує гнучкість у виборі часу, темпу й форм здобуття знань. Онлайн-платформи, відеолекції, форуми, вебінари та інтерактивні курси формують умови для постійного професійного й особистісного зростання батьків, що особливо актуально в умовах стрімких соціальних змін.

Особливу роль у цьому процесі відіграє концепція безперервної освіти дорослих, яка орієнтує батьків на постійне оновлення знань, розвиток навичок самостійного навчання, здатність до самоаналізу та адаптації до змінних потреб дитини й освітнього середовища. Такий підхід забезпечує формування гнучкої та адаптивної батьківської компетентності, що відповідає сучасним викликам у сфері дошкільної освіти.

Отже, ефективне формування психолого-педагогічної компетентності батьків передбачає інтеграцію традиційних і інноваційних форм навчання, ґрунтується на принципах доступності, індивідуалізації, партнерства й практичної спрямованості. Це створює необхідні

умови для становлення відповідальної батьківської позиції, яка є визначальним чинником повноцінного особистісного розвитку дитини дошкільного віку.

Висновки

Психолого-педагогічна компетентність батьків виступає ключовим чинником ефективного сімейного виховання в дошкільному віці, оскільки забезпечує всебічний, гармонійний психічний, емоційний і соціальний розвиток дитини. Її формування є актуальним завданням у контексті реалізації дитиноцентричного підходу, який вимагає від батьків не лише природного піклування, а й педагогічної та психологічної підготовки.

Компетентність батьків має складну, багатокомпонентну структуру, що включає мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний і рефлексивно-оцінювальний компоненти. Така структура передбачає не лише наявність знань і вмій, а й здатність до саморефлексії, усвідомлення відповідальності за виховання, адаптації виховних стратегій до індивідуальних особливостей дитини.

Ефективне формування цієї компетентності можливе лише за умови системного підходу, який охоплює педагогічну та психологічну просвіту, активну участь батьків у виховному процесі та підтримку з боку фахівців дошкільної освіти. Партнерська взаємодія між родиною та закладом дошкільної освіти, що ґрунтується на засадах відкритості, довіри, толерантності та взаємоповаги, створює умови для соціалізації дитини та забезпечує наступність освітніх і виховних впливів.

Особливої значущості набуває просвітницька діяльність, яка не лише підвищує обізнаність батьків, а й сприяє формуванню педагогічної культури, глибшому розумінню освітнього процесу та активному включенню дорослих у виховні практики. Така діяльність має здійснюватися у межах ціложиттєвого навчання відповідно до сучасних освітніх стандартів, законодавчих норм і соціокультурних трансформацій.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці ефективних моделей, програм і методичних рекомендацій з формування психолого-педагогічної компетентності батьків. Особливу увагу слід приділити індивідуалізації просвітницької діяльності, орієнтації на потреби сучасної сім'ї, а також впровадженню інноваційних форм взаємодії між сім'єю та закладами дошкільної освіти.

Список використаних джерел

1. Дубасенюк О.А. Проблеми педагогізації професійної освіти в умовах ціложиттєвого навчання особистості в контексті ідей академіка І.А. Зязюна. Теорія і практика професійної майстерності в умовах цілежиттєвого навчання: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во Рута, 2016. С. 32-58.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад, і голов, ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
Козубовська І. В., Повідайчик О. С. Короткий тлумачний словник психолого-педагогічних термінів. Ужгород, 2021. 41 с.
3. Козинець І. І. Словник новітніх освітянських термінів і понять : довід. Видання / І. І. Козинець, Ю. О. Шабанова. Дніпро : НТУ «ДП», 2021. 69 с.
4. Марущак О. М. Поняття компетентності у педагогічній діяльності. Креативна педагогіка: наук.-метод. журнал. Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся». Житомир, 2016. Вип. 11. С. 97-108.
5. Нагула О. Л. Батьківська компетентність як чинник психічного розвитку дитини. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2012. Вип. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_5_44 (дата звернення : 18. 06. 2025)
6. Хворова Г. М. Зміст та рівні батьківської компетентності у корекційно-педагогічному аспекті. Актуальні питання корекційної освіти : Педагогічні науки. 2015. Вип. №5 (2015). С. 333–347.

7. Піроженко Т.О. Психолого-педагогічне просвітництво батьків дітей раннього та дошкільного віку. Вісник НАПН України. 2021. Т. 3, № 2. С. 1–9.
8. Котирло Т. В., Щербина Д. В. Освіта і просвіта батьків, членів родин: практичний посібник. Київ : ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України, 2019. 219 с.
9. Бобро Л. В. Просвіта батьків як умова підвищення їх педагогічної культури та ефективної партерської взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї. Психолого-педагогічні науки. 2022. № 1. С. 30–35.
10. Цуркан Т. Г. Педагогічна освіта батьків. Педагогічний процес: теорія і практика. Київ : ЕКМО, 2014. С. 33–37.
11. Кулешова Олена. Психологічна просвіта батьків як складова превентивної діяльності психологічної служби дошкільної освіти. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/470> (дата звернення: 18.06.2025)
12. Шевчук В.В. Загальна характеристика психологічної компетентності батьків, які виховують дітей з комплексними порушеннями розвитку. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Психологія. 2021. Вип. 4. С. 139–144.
13. Михальська С.А. Психологічна компетентність батьків вихованців та персоналу освітнього закладу як фактор смислової регуляції мовленнєвої поведінки дитини дошкільного віку. «Молодий вчений». № 1 (77). січень, 2020. С.39–42.
14. Хартман О.Ю. Психологічні чинники становлення відповідальності батьків за розвиток дитини дошкільного віку: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2010. 228 с.
15. Залізник А., Гаврилюк С. Педагогічна взаємодія закладу дошкільної освіти та сім'ї у вихованні дітей дошкільного віку. Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи. 2020. № 1(3). С. 59–64.
16. Григор'єва Н.А. Проблема формування педагогічної компетентності батьків у вихованні самостійності в дітей дошкільного віку. SWorldJournal. 2022. № 2(15-02). С. 35–39.
17. Нагула В. А. Соціально-психологічна компетентність як умова ефективної батьківської діяльності. Психологічні дослідження, №2(22), 2012. С. 45-52.
18. Сухарева Л.С. Піклуємось разом. Робота з батьками дошкільників Харків: Основа: Тріада, 2008. 128 с.
19. Новик І.М., Ткаченко К.О. Педагогічне просвітництво батьків. «Молодий вчений». № 12 (52). грудень, 2017. С.417-420.
20. Криловець М. Г., Качалова Т. В. Особливості соціально- просвітницького тренінгу як засобу формування усвідомленого батьківства. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2023. № 4 . С.23-28.